WŁADYSŁAW MISIUNA
Komisja Planowania przy R. Min.
Warszawa

NOWY KURS W POLITYCE ROLNEJ ZSRR I ZMIANY W MODELU ROLNICTWA

Od szeregu już lat mamy do czynienia z nowym kursem w polityce rolnej ZSRR. Zapoczątkowała go krytyczna ocena sytuacji w rolnictwie dokonana przez Plenum KC KPZR we wrześniu 1953 r. i podjęte na tym Plenum uchwały. I od tej pory, nie zawsze jeszcze konsekwentnie, ale stopniowo, krok po kroku, podejmowane są decyzje zmieniające w sposób istotny warunki gospodarki rolnej.

Zmiany w polityce rolnej ZSRR ostatnich lat mają bardzo szeroki zasięg. Obejmują one sprawy wymiany towarowej, obciążeń gospodarstw kołchozowych i działek przyzagrodowych, polityki cen zbytu produktów rolnych i zaopatrzenia rolnictwa, form stosunków między państwem a kołchozami, organizacji i zarządzenia gospodarką rolną itd.[1]

Wiele zmian w rolnictwie, dokonanych w ramach nowego kursu ma charakter zmian modelowych. Do takich niewątpliwie należą zmiany w metodach planowania i zarządzania gospodarką rolną, zniesienie dotacji w sowchozach, zniesienie dostaw z działek przyzagrodowych, wprowadzenie systemu zaliczkowania w kołchozach, regulacja wielkości socjalistycznych przedsiębiorstw rolnych — kołchozów i sowchozów oraz reorganizacja MTS.

Sprawy te budzą szczególne zainteresowanie w Polsce, ze względu na więzi gospodarcze i polityczne łączące nas z ZSRR.

Powodem szczególnie uważnego stosunku do zmian o charakterze modelowym w rolnictwie ZSRR, jaki wytworzył się w Polsce, jest fakt, że wiele tych zmian wprowadziliśmy u siebie. Interesuje więc nas doświadczenie ZSRR w tym zakresie.

Nowy kurs w polityce rolnej ZSRR daje już wyniki gospodarcze. Są one bardzo różnorodne i potwierdzają słuszność dokonanych zmian. Wyniki te są nie mniej interesujące niż same zmiany w polityce rolnej. Nie sposób omówić je możliwie wyczerpująco w ramach jednego artykułu. W niniejszej publikacji ograniczymy się tylko do przedstawienia ważniejszych zmian w polityce rolnej, ze szczególnym uwzględnieniem zmian

[1] Artykuł napisany w maju 1958 r., nie ujmuje więc całokształtu zmian w modelu gospodarczym ZSRR, ponieważ zniesienie obowiązkowych dostaw nastąpiło już po napisaniu niniejszego artykułu. **(Red).**

o charakterze modelowym oraz do przedstawienia ważniejszych posunięć nowej polityki rolnej.

Po II wojnie światowej ZSRR znajdował się w trudnej sytuacji gospodarczej. Wraz z odbudową gospodarczą należało przestawić wojenną ekonomikę na nowe tory. Nie łatwą sprawą było gospodarcze włączenie wyniszczonych terenów okupowanych podczas wojny. O rozmiarach tego problemu orientują następujące fakty. Okupowane tereny Ukrainy, Białorusi, Litwy, Łotwy, Estonii, Północnego Kaukazu i inne — obejmowały blisko połowę ówczesnego stanu ludności w ZSRR, prawie połowę zasiewów i połowę ogólnego stanu pogłowia gospodarki rolnej ZSRR oraz około 1/3 produkcji przemysłowej osiąganej w tych latach.

W rezultacie wojny i okupacji zniszczonych zostało w ZSRR całkowicie bądź częściowo 1710 miast, 70 tys. wsi i osiedli wiejskich, 31.850 zakładów przemysłowych, 65 tys. km kolei. Ograbiono i zniszczono 98 tys. kołchozów, 1876 sowchozów, 2890 MTS. Bezpośrednie straty poniesione przez ZSRR szacowane są na 679 mld rubli[1].

Nie bez znaczenia jest fakt, że w wyniku wojny z rolnictwa odeszły wykwalifikowane siły, a braku rąk do pracy nie mogły zastąpić maszyny. Wprost przeciwnie: siłę pociągową trzeba było zmniejszyć w kołchozach i MTS do 32% poprzedniego wyposażenia, także niezbyt wysokiego. W sumie musiało się to odbić na pogorszeniu warunków gospodarowania, na pogorszeniu uprawy i użytkowania ziemi.

Ogromne więc straty poniosła cała gospodarka narodowa, a nie mniejsze rolnictwo.

Na czoło wysunęły się więc sprawy odbudowy zakładów przemysłowych i przedsiębiorstw rolnych, miast, wsi i osiedli wiejskich. W tych warunkach polityka rolna ZSRR po II wojnie światowej została podporządkowana wymaganiom sytuacji, jakie narzucała potrzeba odbudowy całych ogromnych rejonów kraju. Odbudowę skoncentrowano na sprawach przemysłu. Podjęto również jego rozbudowę. Odbudowa gospodarcza i rozbudowa przemysłu wymagały środków finansowych i materiałowych, a także nakładów siły roboczej, których według ówczesnych założeń ogólnej polityki ekonomicznej miało dostarczyć rolnictwo.

Znalazło to swoje konsekwencje w polityce rolnej. Zostały więc zwiększone kontyngenty obowiązkowych dostaw, które dawały państwu dodatkowy podatek, ponieważ ceny dostaw były w istocie zupełnie symboliczne i dochody kołchozów z dostaw nie miały większego znaczenia dla rozwoju gospodarczego kołchozów. Podniesione zostały opłaty za prace MTS. W ten sposób obok normalnych stałych dochodów uzyskiwanych z podatku państwo otrzymało dodatkowe wpływy finansowe. Równolegle przedsięwzięto środki zabezpieczające odpływ siły roboczej z kołchozów do przemysłu. Mianowicie zmniejszono działki przyzagrodowe, które pochłaniały według szacunku ekonomistów radzieckich około 40% zasobów pracy kobiet i około 9% pracy mężczyzn.

Równocześnie w sposób administracyjny zabezpieczono udział kołchoźników w produkcji zespołowej przez wprowadzenie minimum rocznego wymiaru dniówek obrachunkowych.

[1] Dane Wielkiej Encyklopedii Radzieckiej, Moskwa, t. 50, str. 292—313.

Szybko jednak, po krótkim okresie pewnego ożywienia, w rolnictwie przychodzi zastój. Daje on o sobie znać już w 1948 roku przez zahamowanie tempa rozwoju produkcji rolnej. Niewątpliwie z początku takie przedsięwzięcie jak zmniejszenie działek przyzagrodowych, a także wprowadzenie minimum pracy musiało dać pewne pozytywne rezultaty. Zmniejszenie działek, a więc odpowiednio dochodów kołchoźników, wyzwoliło pewne tendencje do zwiększenia produkcji w gospodarce spółdzielczej kołchozów. Stąd wzrost produkcji w pierwszych latach powojennych. Jednakże na dłuższą metę środki natury administracyjnej nie mogły działać. Obniżenie opłacalności produkcji i wysokie obciążenia kołchozów zaczęły działać hamująco na rozwój produkcji. Lata 1949—1953 właściwie nie przynoszą już postępu, ma miejsce wyraźny zastój, który stał się sygnałem dla podjęcia krytycznej oceny stanu istniejącego i zmian w polityce rolnej. W okresie powojennym do 1953 r. ludność ZSRR wzrosła o 20%, a obecnie rocznie przybywa w ZSRR około 3,5 mln ludności. Tymczasem wzrost produkcji rolnej na odcinku produkcji roślinnej jest nieznaczny i dotyczy głównie zwiększenia powierzchni zasiewów, która wzrasta w porównaniu z okresem przedwojennym o około 15%. W produkcji zwierzęcej do 1953 r. bardzo nieznacznie przekroczono przedwojenny stan pogłowia bydła, trzody chlewnej i owiec. Ilustrują to poniższe dane.

Tabela 1

Produkcja ważniejszych ziemiopłodów w ZSRR w mln ton

Wyszczególnienie	1936—1938	1951—1953	% wzrostu
	średnia roczna		
Zboża	99,3	103,6	4
Buraki cukrowe	18,5	23,7	28
Bawełna	2,9	3,6	25
Len	0,6	0,5	44

Źródła: — Stalin, Zagadnienia leninizmu, Warszawa 1949, str. 582.
— Economic Survey of Europe in 1955, Genewa 1956, str. 192.

Jeżeli porównać ten wzrost z przyrostem ludności, a więc ze zwiększonym zapotrzebowaniem na produkty rolne, a także ze zwiększoną powierzchnią, to nawet ta częściowa tylko ilustracja nabiera szczególnej wymowy i jest ostrym sygnałem, że sprawy rolnictwa źle stoją. Szczególnie niepokojąco przedstawiała się w świetle tych faktów sytuacja w produkcji zbóż.

Znacznie gorzej przedstawiała się hodowla, która nie była w stanie przy niskiej opłacalności produkcji przekroczyć przedwojennego stanu pogłowia. Zmniejszenie działek przyzagrodowych było dodatkowym czynnikiem ograniczającym rozwój hodowli, która znikała z działek przyzagrodowych, a w hodowli zespołowej nie miała jeszcze warunków dla rozwoju.

W dodatku działki przyzagrodowe obciążone były obowiązkowymi dostawami artykułów hodowlanych, co było jedną z istotnych przesłanek porzucania hodowli na działkach przyzagrodowych.

Sytuacja ta najwyraźniej odbijała się na stanie pogłowia krów, które zmniejszało się na działkach przyzagrodowych. Konsekwencje tej sytuacji

były bardzo istotne, zwłaszcza dla rejonów, w których występują gorsze gleby, wymagające nawożenia organicznego. Stąd zwłaszcza trudności w odbudowie przedwojennego poziomu zbiorów na Litwie, Łotwie, Estonii i Białorusi.

Sytuację w hodowli ZSRR w tym okresie przedstawiają dane tabeli 2.

Tabela 2

Pogłowie zwierząt gospodarskich w ZSRR przed 1953 r. w mln sztuk

Wyszczególnienie	1916	1928	1941	1953
Bydło	58,4	66,8	54,5	56,6
w tym krowy	28,8	33,2	27,8	24,3
Trzoda chlewna	23,0	27,7	27,5	28,5
Owce i kozy	96,3	114,6	91,6	109,9
Konie	38,2	36,1	21,0	15,3

Źródło: N. Chruszczow, O środkach prowadzących do dalszego rozwoju rolnictwa w ZSRR, Warszawa 1953, str. 22.

Jeżeli wziąć pod uwagę ogólny stan pogłowia, a więc i konie, które wyparła w znacznym stopniu mechanizacja, to mamy do czynienia z niższym poziomem hodowli w 1953 r. niż przed pierwszą i drugą wojną światową. Szczególnie rażący jest spadek hodowli w porównaniu z 1928 r., a przecież w tym okresie ludność wzrosła o około 40%. Sytuacja w rolnictwie, zahamowanie w rozwoju produkcji rolnej miało więc szerszy aspekt i ciążyło na rozwiązaniu jednego z najpoważniejszych problemów do jakich trzeba zaliczyć w kraju o dużej liczbie ludności i szybkim przyroście naturalnym — problem wyżywienia.

Trzeba się jeszcze zatrzymać nad sprawą wyposażenia rolnictwa w podstawowe środki produkcji. Utarły się bowiem opinie, że ogromne środki przeznaczone w rolnictwie socjalistycznym na cele produkcji rolnej nie przynoszą pożądanych rezultatów i są marnotrawione. Dość rozpowszechniony był w Polsce pogląd, że rolnictwo radzieckie było doskonale wyposażone, co nie odpowiada ówczesnej rzeczywistości.

Nakłady na rolnictwo w okresie powojennym, przed 1953 r. są niskie, a pomimo znacznych postępów w mechanizacji i elektryfikacji rolnictwa, zwłaszcza jego wyposażenie w siłę pociągową jest bardzo niskie, niższe niż w 1928 r. i niewiele wyższe w porównaniu z 1940 r. Zmiany w strukturze siły pociągowej, jakie tu nastąpiły wraz z mechanizacją, nie poprawiają sytuacji. Ilustrują to poniższe dane:

Tabela 3

Wyposażenie rolnictwa ZSRR w siłę pociągową do 1953 r.
(na 100 ha ziemi ornej)

Wyszczególnienie	1928	1940	1952
Konie (sztuk)	29,6	13,6	9,6
Moc traktorów (KM)	0,3	6,9	10,6
Razem siła pociągowa (KM)	25,6	18,4	19,2

Źródło: Obzor ekonomiczeskogo położenija Ewropy za posiednij period, OON, Genewa 1953, str. 57.

Należy przy tym jeszcze zwrócić uwagę, że stopień wykorzystania traktorów był bardzo niski i wynosił w niektórych obwodach zaledwie 15—20% normy pracy przy orkach i siewie. Musiało to mieć wpływ na stan uprawy ziemi i jej wyniki.

W sumie polityka rolna i ogólna polityka ekonomiczna w odniesieniu do rolnictwa, podporządkowana potrzebom akumulacji niezbędnej dla celów odbudowy gospodarczej i rozbudowy przemysłu, stworzyła hamulce w rozwoju produkcji rolnej. Wzrost produkcji rolnej w okresie 1940—1952 wyniósł tylko 10%, a więc w zasadzie była to odbudowa jedynie stanu przedwojennego (i to w poważnym stopniu przez zwiększenie powierzchni uprawnej), wtedy, gdy przemysł, mimo ciężkich strat wojennych osiąga w tym okresie produkcję 2—3-krotnie wyższą w porównaniu z 1940 r. W tych warunkach wzrastający popyt na produkty żywnościowe nie mógł być zaspokojony i dały się odczuć w sposób dotkliwy braki w zaopatrzeniu ludności w żywność. Stanęła więc przed ZSRR alternatywa: albo zwiększenie importu artykułów rolnych, w szczególności cukru i artykułów hodowlanych, albo podjęcie środków przyśpieszających rozwój produkcji rolnej. Rzecz jasna można było wybrać tylko tę drugą alternatywę.

Oto w jakiej sytuacji rozpoczął się nowy kurs w polityce rolnej i dlaczego z taką ostrością przeprowadzono we wrześniu 1953 r. krytyczną ocenę stanu rolnictwa ZSRR, nie licząc się z rozgłosem tych spraw na świecie i niekorzystną dla ZSRR propagandą.

ZMIANY W POLITYCE ROLNEJ W LATACH 1953—1958

W rezultacie powojennej polityki rolnej prowadzonej przez ZSRR do 1953 r. przestała działać tak istotna przesłanka w rozwoju produkcji, jaką stanowi czynnik materialnego zainteresowania w zwiększeniu produkcji. W dodatku z tych samych powodów na niskim poziomie stał rozwój tych gałęzi produkcji, które obsługują rolnictwo. Zaopatrzenie rolnictwa w środki produkcji zeszło na drugi plan a tym samym inny podstawowy czynnik produkcji rolnej okazał się słabo oddziaływającym na produkcję. Jednocześnie zarządzanie i szczegółowe planowanie centralne przez instancje administracyjne, kierowanie kołchozami przez MTS, posunięto bardzo daleko.

Wszystko to razem stanowiło hamulce krępujące rozwój produkcji rolnej. Nawet najlepiej gospodarujące kołchozy nie były w stanie przełamać tych hamulców, jakie stwarzały administracyjne metody kierowania rozwojem gospodarki rolnej. Na porządku dziennym była praktyka przerzucania ciężarów dostaw źle gospodarujących kołchozów na kołchozy lepiej gospodarujące. A w samym systemie opłaty w naturze za prace MTS wyższe obciążenia były przewidziane dla kołchozów lepiej gospodarujących, zbierających wyższe plony.

Ukształtował się więc model rolnictwa ZSRR, z centralnym zarządzaniem gospodarką sowchozów i kołchozów, ze wszelkimi stąd idącymi konsekwencjami, dwoma gospodarzami w kołchozach — zarządem kołchozu i dyrekcją MTS itd.

Ożywienie gospodarki rolnej, jakie okazało się niezbędne w związku z potrzebą przyśpieszenia wzrostu produkcji wymagało radykalnych zmian w polityce rolnej oraz niezbędnych zmian w samym modelu rolnictwa. Zmiany te podjęło wrześniowe Plenum KC KPZR z 1953 r., a ugruntował je i przygotował dalsze radykalne zmiany XX Zjazd KPZR w lutym 1956 r.

Główny kierunek zmian w polityce rolnej po 1953 r., jak wskazywał na to krytyczny referat N. S. Chruszczowa — to zdjęcie z rolnictwa tych hamulców, jakie nakładały na rolnictwo potrzeby akumulacji na rzecz przemysłu w postaci obciążeń wsi, niskich cen, niedostatecznego zaopatrzenia rolnictwa w środki produkcji, metody administracyjnego kierowania rozwojem gospodarki rolnej oraz stworzenia warunków ekonomicznych pobudzających chłopów w kołchozach i robotników rolnych do rozwijania produkcji i umożliwienie tego rozwoju przez zabezpieczenie rolnictwu odpowiednich środków.

Zmiany te od 1953 r. są stopniowo wprowadzane w życie. Jedną z pierwszych i szczególnie istotnych zmian w polityce rolnej jest zmniejszenie akumulacji w rolnictwie. Znalazło ono wyraz w zmniejszeniu podatku, podwyżce cen, zmniejszeniu wymiaru obowiązkowych dostaw i systemie ulg w dostawach, a w końcu w zniesieniu dostaw z działek. Zmniejszyły się więc obciążenia rolnictwa.

Już w 1954 r. w wyniku realizacji uchwał wrześniowego Plenum KC KPZR z 1953 r. zmniejszono prawie o połowę podatek rolny. Wpływy do budżetu państwa z tytułu podatku rolnego zmniejszyły się w 1954 r. do 4,2 mld rubli wobec 8,2 mld rubli w 1952 r.

Szczególną jednak wagę, zarówno jeśli idzie o zmniejszenie akumulacji w rolnictwie, jak i o poprawienie warunków opłacalności produkcji rolnej ma podwyżka cen produktów rolnych.

Podwyższone zostały mianowicie ceny artykułów hodowlanych, warzyw, ziemniaków a następnie zbóż, w ramach obowiązkowych dostaw, kontraktacji i skupu państwowego. Najwyżej podniesiono ceny artykułów hodowlanych. Ilustrują to poniższe dane tabeli 4.

Tabela 4

Ceny podstawowych artykułów zwierzęcych w ZSRR
(za 1 kg w rublach)

Wyszczególnienie	W dostawach obowiązkowych			W skupie państwowym		
	dawniej	obecnie	wzrost	dawniej	obecnie	wzrost
Żywiec wołowy	0,27	1,50	5,5×	3,10	4,03	30%
Żywiec wieprzowy	0,58	3,20	5,5×	5,40	8,50	30%
Drób	0,91	5,00	5,5×	6,50	8.45	30%
Mleko	0,27	0,55	2×	0,80	1,20	50%
Masło	4,50	9,00	2×	—	—	—

Źródło: I. Słatin, Gosudarstwiennyje zagotowki sielskochozjajstwiennych produktow w SSSR, Moskwa 1956.

Podwyżka cen artykułów hodowlanych w sumie stworzyła warunki opłacalności produkcji. Po podwyżce mianowicie przeciętna cena wieprzowiny np. kształtuje się w ZSRR na poziomie 6,8 rubli, wtedy

gdy koszty produkcji wieprzowiny w dobrze gospodarujących kołchozach wynoszą 6,5 rubla za 1 kg. Jeśli porównać tę sytuację z 58 kopiejkami, płaconymi w dostawach przed podwyżką cen, to zmiana okazuje się niewątpliwie kolosalna.

Przeprowadzona podwyżka cen zmniejszyła bardzo wydatnie akumulację w rolnictwie. Z tytułu podwyżki cen zmniejszyły się wpływy do budżetu państwa w 1954 r. o około 23,3 mld rubli a w 1955 r. o dalsze 22,5 mld rubli.

O rozmiarach tych zmian orientują poniższe dane, przedstawiające procentowy udział cen płaconych kołchoźnikom w ramach dostaw i kontraktacji w cenie detalicznej, po jakiej realizuje państwo produkty rolne.

Tabela 5

Udział cen płaconych kołchozom w cenach realizacji produkcji

Wyszczególnienie	W ramach obowiązkowych dostaw		W kontraktacji	
	1952	po podwyżce z 1953 r.	1952	po podwyżce z 1953 r.
Wołowina	4	27	49	73
Wieprzowina	6	36	52	80
Drób	7	45	•	76
Mleko	14	28	45	68
Jaja	•	•	55	71
Warzywa	6	38	33	67

Źródło: Economic Survey of Europe in 1953, Rzym 1954, str. 56.

Bardzo istotnym elementem podwyżki cen, o dużym znaczeniu dla poprawy rentowności produkcji i materialnego zainteresowania, jest ich zróżnicowanie odpowiednio do warunków stref gospodarczych ZSRR. W ZSRR jest to bardzo ważne ze względu na dużą różnorodność warunków przyrodniczych i ekonomicznych.

Odpowiednio do warunków cały obszar ZSRR został podzielony na trzy strefy, według których nastąpiło zróżnicowanie cen. Różnice te są dość znaczne.

Poza artykułami hodowlanymi i warzywami, podniesione zostały również ceny zbóż, lnu i konopi oraz ziemniaków. Podwyżka cen ziemniaków, jaka miała miejsce w 1956 r., podniosła 3-krotnie poprzednią cenę. W tymże roku podniesiono dodatkowo ceny warzyw o 70%.

Rzeczą nową jest wprowadzenie bezpośredniej sprzedaży warzyw z kołchozów do sklepów i zakładów żywienia zbiorowego po cenach rynkowych, na podstawie umowy pomiędzy kołchozem, a przedsiębiorstwem.

Równocześnie z tymi zmianami nastąpiło także zmniejszenie obciążeń wsi, związane z obowiązkowymi dostawami. Już w 1954 r. zmniejszono kołchozom wymiar dostaw ziemniaków i warzyw oraz wprowadzono ulgi i zamienniki w dostawach zbóż. A ponadto najpierw zmniejszono normy dostaw artykułów z działek przyzagrodowych a poczynając od 1 stycznia 1958 r. zniesiono je całkowicie.

Ta ostatnia zmiana miała wpłynąć na odbudowę pogłowia, zwłaszcza krów, na działkach przyzagrodowych. Jednocześnie na zakup krów kołchoźnicy mogli otrzymać kredyty.

W sumie już te zmiany, o których była mowa wyżej, stanowią przesłanki materialnego zainteresowania w produkcji.

Rzecz jasna, że te przesłanki nie byłyby dostateczne bez zmian w wyposażeniu rolnictwa, w nakładach na rolnictwo. Uruchomienie materialnych bodźców w produkcji, jakiego dokonano dość radykalnie po 1953 r., mogło przynieść rezultaty w produkcji pod warunkiem zwiększenia nakładów w rolnictwie. Nakłady te zostały poważnie zwiększone.

Tylko w ciągu dwóch lat, a więc 1954—1955 r., nakłady inwestycyjne w rolnictwie ZSRR wyniosły 34,4 mld rubli. Jest to suma bardzo wysoka i przewyższająca o 40% nakłady z okresu 5-latki 1946—1950. W obecnej 5-latce do 1960 r. zgodnie z decyzją XX Zjazdu KPZR nakłady inwestycyjne w rolnictwie mają wynieść 120 mld rubli.

Aby właściwie ocenić tę wysokość nakładów wystarczy porównać z nakładami w poprzednich 5-latkach, które wynosiły w I (1929—1932) 8,7 mld, w II (1933—1937) — 11,6 mld, w III (1938—1942) — 7 mld, w IV (1946—1950) — 22,5 mld i w V (1951—1955) — 61,8 mld zł (wg cen 1956 r.).[1]

Zmiany w polityce rolnej znajdują swój wyraz także w zwiększonym zaopatrzeniu rolnictwa w nawozy sztuczne, które odgrywają niejednokrotnie główną rolę w podniesieniu plonów z ha. Otóż w perspektywie 1960 r. przewiduje się zwiększenie produkcji nawozów sztucznych dla rolnictwa prawie do 20 mln ton, a więc przeszło dwukrotnie w porównaniu z poziomem 1955 r. Jest to radykalna poprawa, jeżeli wziąć pod uwagę, że w 1940 r. rolnictwo dysponowało jedynie 3 mln ton, w 1950 r. 5,5 mln ton, a w 1955 r., już po pierwszych krokach w realizacji nowej polityki 9,6 mln ton.[2]

Wreszcie zmiany w polityce rolnej spowodowały zwiększenie zaopatrzenia w traktory, maszyny i narzędzia rolnicze. W 1956 r. w rolnictwie ZSRR wzrasta stan traktorów do 1707 tys. sztuk, wobec 1439 tys. szt. w 1955 r., 1338 tys. szt. w 1954 r. i 933 tys. szt. w 1950 r.[3]

Nie jest to jeszcze jakaś gruntowna poprawa, zwłaszcza jeśli idzie o traktory i kombajny, ponieważ w tym czasie bardzo szybko zwiększała się powierzchnia uprawna, ale w perspektywie 1960 r. plan przewiduje podwojenie liczby traktorów, która ma wzrosnąć z 16,6 mln KM w 1955 r. do 32 mln KM w 1960 roku.

Zmiany w polityce rolnej dotyczą więc dwóch bardzo istotnych przesłanek niezbędnych dla rozwoju produkcji rolnej, do których niewątpliwie zaliczyć trzeba — czynnik materialnego zainteresowania w produkcji oraz środki zabezpieczające wzrost produkcji.

W tych warunkach pozostawało więc jeszcze zdjąć te hamulce w rozwoju produkcji rolnej, które są związane już bezpośrednio z modelem rolnictwa.

---

[1] E. M. Czekieniow: Piatilietka krutogo podjoma sielskogo chozjajstwa, Moskwa 1956, str. 6.

[2] Tamże, str. 10.

[3] Narodnoje chozjajstwo SSSR, Moskwa 1956, str. 144.

ZMIANY W MODELU ROLNICTWA PO 1953 R.

W sprawach modelowych rolnictwa ZSRR istotne miejsce zajmują MTS. W przeszłości odegrały one w socjalistycznych przeobrażeniach rolnictwa ZSRR ważną rolę. W ogólnej sytuacji politycznej i gospodarczej kołchozów, a w szczególności przy ówczesnym poziomie kadr kołchozowych, zapewniały one kierowniczą rolę państwa w rozwoju społecznej gospodarki kołchozów. W warunkach powojennej polityki rolnej, MTS ingerując w wewnętrzne sprawy gospodarcze kołchozów, zapewniały realizację podstawowych zadań państwowych ze strony kołchozów.

Swoje funkcje w zakresie dostaw zboża spełniały poprzez opłatę w naturze, a w zakresie planowania poprzez plan prac polowych i innych. Obie te funkcje okazały się krępujące wtedy, gdy zaczęły działać bodźce ekonomiczne i nastąpiła radykalna poprawa w wyposażeniu rolnictwa w środki produkcji.

Sprawy te dawały znać o sobie dość wcześnie, ale ich radykalne rozwiązanie nie zostało podjęte pochopnie. W wyniku uchwał wcześniowego Plenum KC KPZR najpierw stanęła sprawa opłaty w naturze za prace MTS w kołchozach. I tu nastąpiły pewne, jeszcze połowiczne zmiany.

Zmiana polegała na odejściu od obowiązującego dotąd systemu, według którego wysokość opłaty w naturze była zależna od wydajności z hektara, rodzaju i ilości prac oraz terminów ich wykonania. Według tego systemu im wyższe plony osiągnął kołchoz tym wyższa była opłata w naturze za prace MTS. Nie mogło to pobudzać do zwiększenia plonów, których nadwyżka była z góry przeznaczona dla MTS.

Poczynając od 1954 r. zostały wprowadzone stałe i zróżnicowane w zależności od warunków strefowych kołchozu, opłaty w naturze. Ponadto ustalono, że MTS otrzymuje opłatę w naturze tylko w tych produktach, przy których produkcji bierze udział. Ale i tu nie w sposób sztywny. W szczególności za prace przy uprawie tytoniu, bawełny, zakładaniu sadów i winnic, przy uprawie warzyw i innych pracach MTS otrzymuje tylko pieniężną opłatę.

Były to pierwsze, jeszcze nieśmiałe zmiany dotyczące stosunków pomiędzy MTS i kołchozem. Można przypuszczać, że jeszcze wtedy nie dostrzegano w ZSRR tych ujemnych stron, jakie zaczęły się ujawniać w stosunkach pomiędzy MTS i kołchozami.

Na wspomnianym Plenum wraz ze zmianami dotyczącymi opłaty w naturze podjęto uchwałę o wzmocnieniu MTS. Równocześnie jednak na tym Plenum została podjęta uchwała, która dała jedną z istotnych przesłanek dla zasadniczych zmian w stosunkach pomiędzy MTS i kołchozami. Mianowicie postanowiono w ramach poprawy kierownictwa gospodarką rolną zredukować centralny aparat zarządzający i skierować fachowe kadry z tego aparatu bezpośrednio do kołchozów i sowchozów.

Na podstawie tej uchwały zredukowany został aparat administracyjny Ministerstwa Rolnictwa i Skupu ZSRR oraz zreorganizowana została jego praca w kierunku zapewnienia lepszego kierownictwa

gospodarką rolną. Szczególne znaczenie dla gospodarki kołchozów miało skierowanie do pracy bezpośrednio w kołchozach specjalistów rolnictwa zatrudnionych w centralnych organach administracji rolnej. Kołchozy otrzymały w ten sposób około 100 tys. specjalistów rolnictwa, agronomów i zootechników z wyższym i średnim wykształceniem. Do pracy w MTS skierowano około 6,5 tys. inżynierów-mechaników.

O rozmiarach tego przedsięwzięcia orientują poniższe dane o stanie zatrudnionych specjalistów z wyższym i średnim wykształceniem, a w szczególności agronomów, zootechników, pracowników weterynaryjnych i innych, obrazujące wyniki kampanii przesunięć kadrowych.

Tabela 6

Stan kadry specjalistów rolnictwa w ZSRR
(w tysiącach)

Wyszczególnienie	1. VII. 1953 r.	1. XII. 1953 r.
MTS i kołchozy	69	220
Sowchozy i inne przedsiębiorstwa państwowe	27	52
Organizacje obsługi rolnictwa	24	39
Instytucje naukowe	14	20
Organy zarządzania	107	30

Źródło: Prawda, 13. IX. 1953 i 10. II. 1954.

Jak wynika z przytoczonych danych blisko trzykrotnie zwiększyła się liczba fachowców zatrudnionych w komórkach produkcyjnych rolnictwa i odpowiednio przeszło trzykrotnie zmniejszyła się liczba zatrudnionych w aparacie zarządzania rolnictwa. Miało to znaczenie zarówno dla rozwoju produkcji jak i dla zmiany metod w administrowaniu. Jednakże, jak wynika z informacji i oficjalnych oświadczeń, nadal istnieje w ZSRR problem dalszego zmniejszenia administracji rolnej i poprawienia metod administrowania sprawami rolnictwa.

W szczególności dokuczliwą sprawą dla kołchozów była praktyka przerzucania ciężarów obowiązkowych dostaw i zadań produkcyjnych na kołchozy i rejony o lepszych wynikach gospodarowania z kołchozów i rejonów słabych. Te pozostałości z okresu kiedy aparat zarządzania, przy braku zainteresowania kołchozów w rozwijaniu produkcji, musiał wykazywać podobną inicjatywę dla wywiązania się z zadań państwowych, nadal ciążą na tym aparacie. Ostatnio praktyki te zostały zakazane.

Przesunięcia kadrowe i zmiany administracyjne polepszyły sytuację kołchozów pod względem kadrowym i dały im więcej samodzielności. W niczym to jednak nie mogło ograniczyć praw drugiego gospodarza w kołchozie, jakie posiadały MTS z racji spełnianych funkcji.

W niedługim czasie po omawianych zmianach następują dalsze o charakterze również modelowym. Są to zmiany dotyczące metod planowania. Zmiany te, jak się okaże następnie, były również jedną z przesłanek przybliżających radykalnie zmiany w stosunkach MTS i kołchozów.

Ujawniły one bowiem w sposób naoczny hamujące funkcje MTS związane z uprawnieniami MTS w zakresie planowania rozmiarów prac

polowych itp. Przy planowaniu centralnym, zadania MTS stanowiły w gruncie rzeczy fragment ogólnego planu obowiązującego kołchoz. Z chwilą odejścia od planowania centralnego w zakresie podstawowych wskaźników produkcji kołchozów, sytuacja się zmieniła. Oddolne planowanie w kołchozach napotkało mianowicie na przeszkodę w postaci centralnego planu prac polowych MTS.

W marcu 1955 r. Rada Ministrów ZSRR i KC podejmują uchwałę o zmianie metod planowania. Od tej pory odgórnie ustalane są jedynie wielkości produkcji towarowej podstawowych produktów rolnych, co jest niezbędne dla ogólnego zbilansowania produktów rolnych, jakich potrzebuje państwo dla wyżywienia ludności miast, wojska, dla gromadzenia niezbędnych zapasów państwowych oraz handlu zagranicznego. Plany w całym tego słowa znaczeniu sporządzają same kołchozy i sowchozy, kierując się interesem gospodarczego rozwoju i ogólnymi wytycznymi polityki rolnej, która znajduje swój wyraz w środkach ekonomicznego oddziaływania na produkcję, pozostających w ręku państwa. I tu ujawniła się naocznie niekonsekwencja wynikająca z funkcji, jaką spełniają MTS w zakresie planowania w kołchozach.

Sprawy te znalazły się w kręgu szczególnych zainteresowań w ZSRR. Już wkrótce po zmianach w metodach planowania rozważane są jeszcze nie oficjalnie sprawy ewentualnej likwidacji MTS. Podejmowane są pierwsze eksperymenty, polegające na przekazaniu MTS lepiej wyposażonym kadrowo kołchozom. Wyniki tych eksperymentów okazują się korzystne.

W rezultacie więc szczegółowych przemyśleń na Plenum KC KPZR w marcu 1958 roku zostaje podjęta decyzja o reorganizacji MTS.

Kołchozy otrzymują prawo do nabycia traktorów i maszyn z MTS na własność. Zmienia się więc gruntownie stosunek MTS do kołchozów. Zostają one przekształcone w stacje remontowo-techniczne, tzw. RTS.

O zmianach tych, rzecz jasna, nie decydowały tylko te względy, o których była mowa wyżej, a więc hamujące funkcje MTS w zakresie planowania, jakie ujawniły nowe warunki wprowadzone w ramach nowego kursu w polityce rolnej.

Zmienione warunki, powstałe w rezultacie nowego kursu w polityce rolnej, szybki wzrost produkcji kołchozów uczyniły zbędną również tę funkcję MTS, która się wiąże z opłatą w naturze. Co więcej okazało się, że zboże dostawiane systemem opłat w naturze przez MTS jest droższe. Wynika to z obciążeń aparatu administracyjnego i zbędnych dodatkowych kosztów jego utrzymania.

W 1956 r. państwo płaciło kołchozom średnio w ramach obowiązkowych dostaw i kontraktacji za 1 q zboża 53 rb, wtedy gdy koszt własny wynosił 33 rb. A tymczasem koszty usług MTS podnosiły cenę tego zboża do 85 rb za kwintal. A więc i ta funkcja okazała się zbyteczna i nawet hamująca.

Odpadły więc dwie bardzo istotne funkcje MTS, a więc funkcje w zakresie planowania i ściągania nadwyżek zbożowych.

Zmieniła się po 1953 r. sytuacja finansowania kołchozów. W wyniku zmian w polityce rolnej i jej podstawowych posunięć, o których była tu mowa, w ciągu 3 lat dochody kołchozów podwoiły się i wy-

niosły w 1956 r. prawie 95 mld rubli, wobec niespełna 43 mld rb w 1952 r.[1]

Kołchozy obecnie mają sprzyjające warunki dla zaopatrzenia się w nowoczesne maszyny i narzędzia rolnicze, jakie jest w stanie produkować przemysł ZSRR a zainteresowane materialnie w rozwijaniu produkcji rolnej będą niewątpliwie takie maszyny nabywać.

Wartość bazy materialno-technicznej w kołchozach jest obecnie oceniana na około 24 mld rb., a wartość traktorów i maszyn, jakie mogą MTS odprzedać kołchozom obliczana jest na 10—20 mld rb. W 1958 r. przewiduje się, że fundusz niepodzielny kołchozów wyniesie 25 mld rb. A więc kołchozy przy obecnym poziomie swoich dochodów, które jak się przewiduje mają w perspektywie 1960 r. wzrosnąć o 70% — są w stanie kupować traktory i maszyny od MTS.[2]

Za reorganizacją MTS i ograniczeniem ich roli do usług remontowo-technicznych a więc za powołaniem RTS (stacji remontowo-technicznych) przemawiają jeszcze inne względy natury ekonomicznej.

Program rozwoju produkcji rolnej, z jakim wyszedł XX Zjazd KPZR, rozwinięty w ostatnim czasie, wymaga niewątpliwie poważnego zwiększenia nakładów na produkcję i ich najbardziej celowego, ekonomicznego wykorzystania. Tymczasem tylko w ciągu ostatnich 4 lat państwo musiało wydać dla MTS na budownictwo, urządzenia, kupno traktorów i maszyn ponad 75 mld rubli, to jest o 10 mld więcej niż w okresie drugiej, trzeciej, czwartej i 3 lat piątej 5-latki, a więc w ciągu 18 lat[3]. Te ogromne sumy nie zwracają się państwu w opłacie za prace MTS, jaką one otrzymują od kołchozów. Wiąże się to z niewłaściwym wykorzystaniem tych maszyn i urządzeń, w warunkach kiedy tą techniką dysponuje w gruncie rzeczy dwóch gospodarzy: MTS-właściciel i kołchoz-użytkownik.

Reorganizacja MTS jest wydarzeniem ogromnej wagi, którego skutków jeszcze nie można w pełni ocenić. Ocenia się, że po kolektywizacji jest to jedno z największych wydarzeń o charakterze już ustrojowym. Ma ono również aspekt teoretyczny. Jak wiadomo w ZSRR rozpowszechniony jest pogląd o wyższości państwowej formy własności socjalistycznej nad spółdzielczą, czego praktycznym odzwierciedleniem były funkcje spełniane przez MTS. Jest to problem wymagający gruntownych rozważań teoretycznych. W dyskusjach, jakie się toczyły w ZSRR w związku z zamierzeniem reorganizacji MTS sprawy te były podnoszone i podkreślano jednorodny socjalistyczny charakter obu tych form własności.

Zamierzenie reorganizacji MTS, jak wynikało z dyskusji i uchwał Plenum KC KPZR, będzie stopniowo wprowadzane w życie. Sytuacja kołchozów we wszystkich rejonach ZSRR nie jest bowiem obecnie jednolita. W wielu rejonach kołchozy są jeszcze słabe i nie posiadają dostatecznych środków na kupno maszyn. Uwzględniając różnorodną sytuację kołchozów Rząd idzie na rękę w nabywaniu traktorów i maszyn tym kołchozom, które nie są w stanie nabyć maszyn od razu za gotówkę, a nawet na krótki okres spłat.

[1] Związek Radziecki w Liczbach, Warszawa 1958, str. 166.
[2] Kommunist, nr 4/1958, str. 7.
[3] Tamże, str. 5.

Reorganizacja MTS jest dalszą, już jakościową zmianą w modelu rolnictwa radzieckiego. Jest ona konsekwencją nowego kursu w polityce rolnej ZSRR. Można się liczyć z tym, że zmiana ta wpłynie już w niedługim czasie na istotne przeobrażenia w samej ekonomice kołchozów radzieckich.

Zmiana w stosunkach pomiędzy MTS i kołchozami jest niewątpliwie faktem wyjątkowej wagi. Nie bez znaczenia jednakże dla dalszego rozwoju kołchozów jest wprowadzenie systemu zaliczek wypłacanych kołchoźnikom w gotówce na poczet ich wkładu pracy. System ten został wprowadzony w ZSRR dopiero w 1954 r., a następnie rozwinięty w 1956 r.

Obecnie kołchozy w ZSRR zgodnie z Uchwałą Rady Ministrów z 1956 r. mogą także dokonywać zmian w statucie, w ramach ogólnych zasad artelu rolnego, odpowiednio od wymagań i warunków konkretnego gospodarstwa. Ta właśnie uchwała umożliwia kołchozom ustalanie warunków zaliczkowania.

System zaliczkowania okazał się palącą potrzebą w związku z tym, że dochody kołchoźników z działek są nieduże. Ma on zresztą i tę dodatnią stronę, że będzie niewątpliwie przeciwdziałał tendencjom do intensyfikacji produkcji na działkach. Polepszenie gospodarcze kołchozów umożliwia wreszcie wprowadzenie tego systemu.

Już w 1954 r. kołchoźnicy pobrali zaliczki na sumę 14,6 mld rubli. W 1956 r. wypłacone zaliczki wyniosły 24,2 mld rb. przy czym około 40% kołchozów wypłacało zaliczki co miesiąc, a 30% co kwartał. Wskazuje to na potrzebę systemu zaliczek.

System zaliczek ma bardzo szerokie konsekwencje dla rozwoju gospodarczego kołchozów. Wprowadzenie tego systemu jest spełnieniem postulatu kołchoźników, a w szczególności młodzieży pracującej w kołchozach.

Obecnie, w związku z reorganizacją MTS, w rezultacie której przejdzie do kołchozów znaczna część specjalistów dotąd zatrudnionych w MTS, znaczenie tego systemu nabiera jeszcze większej wagi. W ten sposób zacierają się w pewnym stopniu różnice w systemie opłaty pracy w przedsiębiorstwach państwowych i spółdzielczych, jakimi są kołchozy.

Przedstawione wyżej zmiany o charakterze modelowym mają bardzo istotne znaczenie dla rozwoju gospodarczego przede wszystkim kołchozów. Należy się liczyć z tym, że zwłaszcza ostatnia zmiana, związana z reorganizacją MTS i zezwoleniem kołchozom na nabywanie wszystkich koniecznych w produkcji maszyn, dość gruntownie zmieni ekonomikę kołchozów.

Na tym nie kończą się zmiany modelowe rolnictwa ZSRR. Bardzo istotne zmiany w ramach nowego kursu polityki rolnej obejmują także sowchozy. W 1954 r. następuje mianowicie likwidacja systemu dotacji i sowchozy przechodzą na rozrachunek gospodarczy. Równolegle z tym następuje zmiana cen produktów rolnych, która w zasadzie bierze za podstawę koszty produkcji ponoszone w sowchozach, gospodarujących dobrze w konkretnej strefie gospodarczej. Po zniesieniu systemu dotacji w sowchozach i wprowadzeniu nowych cen, które uwzględniają warunki poszczególnych stref i rejonów i odpowiadają

faktycznym kosztom produkcji, dochody sowchozów stały się podstawowym źródłem pokrywania ich potrzeb w nakładach i akumulacji. Zmiana tego systemu zmusza sowchozy do pewnej specjalizacji w produkcji, do pełniejszego uwzględnienia warunków swojego gospodarstwa, do wprowadzania w życie zasady rentownej gospodarki.

Rezultaty tego już są widoczne, chociaż jeszcze sowchozy mają wiele do zrobienia dla postawienia swojej gospodarki na poziomie, jaki jest w ich warunkach możliwy.

Już w 1956 r. sowchozy przyniosły zysk w sumie 315 mln rubli, z czego 180 mln rubli wynosił zysk z produkcji zbóż[1]. Najbardziej rentowna okazała się w warunkach niemalże wszystkich sowchozów właśnie produkcja zboża, a ponadto bawełny, herbaty, słonecznika, buraków cukrowych, wełny, jaj, skórek karakułowych i futer. W innych gałęziach i rodzajach produkcji jak dotąd sowchozy mają koszty produkcji wyższe niż wynoszą pieniężne dochody z tej produkcji.

Z innych zmian, które wiążą się z modelem rolnictwa, na uwagę zasługują zmiany w strukturze agrarnej. Rozpatrzenie ich wydaje się istotne w związku z przeprowadzaną obecnie reorganizacją MTS.

W latach powojennych w ZSRR nastąpiły bardzo radykalne zmiany w strukturze agrarnej. W wyniku kampanii łączenia i powiększania kołchozów, przeprowadzonej w 1949 r. liczba kołchozów zmniejszyła się z 236,9 tys. w 1940 r. do 123,7 tys. w 1950 r. a przeciętny obszar wzrósł z 700 ha do 1500 ha. Analogiczne zmiany mają miejsce także w sowchozach.[2]

Tendencja wzrostu przeciętnego obszaru gospodarstwa kołchozowego i sowchozowego utrzymuje się nadal.

W ramach nowego kursu polityki rolnej w ZSRR sprawom tym poświęca się wiele uwagi. W szczególności w 1956 r. przeprowadzono w rejonach zachodnich, a w szczególności na Litwie i Łotwie, istotne korekty w kampanii łączenia kołchozów.

W rejonach tych zmniejszono mianowicie obszar wielu kołchozów, które posiadają warunki dla intensywnej produkcji polowej.

Zmiany w stanie liczebnym przedsiębiorstw rolnych w latach 1953—1957 ilustruje tab. 7.

Tabela 7

Liczba przedsiębiorstw rolnych w ZSRR[3]

Wyszczególnienie	1953	1954	1955	1956	1957
Sowchozy	4 857	4 874	5 134	5 099	5 800
MTS	8 985	8 994	9 009	8 700	8 000
Kołchozy	93 300	89 000	87 500	84 600	78 900

Najistotniejszymi momentami tych zmian, które mają znaczenie dla rozwoju gospodarki rolnej jest wzrost wielkości przedsiębiorstw oraz doprowadzenie w wielu rejonach kołchozów i sowchozów do wielkości ekonomicznie uzasadnionych.

[1] Woprosy Ekonomiki, nr 1/1958, str. 31.
[2] Narodnoje chozjajstwo SSSR, Moskwa 1956, str. 100.
[3] Narodnoje chozjajstwo SSSR, 1956 r., str. 100 oraz Związek Radziecki w Liczbach, Warszawa 1958, str. 145.

Takie poprawki w strukturze agrarnej przeprowadzone zostały w szczególności jak już była mowa na Litwie i Łotwie, a po części w Estonii i na Białorusi, gdzie istnieją warunki dla intensyfikacji produkcji rolnej, a powstały zbyt wielkie obszarowo kołchozy. Sowchozy na ziemiach wschodnich, których rozmiary były zbyt małe — powiększono.

Obecnie przeciętne gospodarstwo sowchozowe w ZSRR ma około 5 tys. ha ziemi, a kołchozowe około 1700 ha.

Ogólnie biorąc zmiany w stanie liczebnym przedsiębiorstw rolnych w ZSRR w ostatnich latach nie mają swego źródła jedynie w likwidacji błędów popełnionych w ramach akcji łączenia kołchozów. Ważniejsze zmiany w strukturze agrarnej ZSRR w latach 1953—1957 wiążą się z następującymi posunięciami:

1. organizacją nowych sowchozów i kołchozów na ziemiach poodłogowych,
2. przekazaniem niektórych MTS nowozorganizowanym sowchozom,
3. łączeniem małych kołchozów i sowchozów w większe oraz zmniejszeniem kołchozów i sowchozów, tam gdzie zbyt schematycznie przeprowadzono kampanię łączenia po 1949 r. w zależności od warunków konkretnego gospodarstwa,
4. likwidacją sowchozów słabych i nie posiadających warunków dla gospodarowania, których ziemie najczęściej przekazywano gospodarstwom pomocniczym różnych instytucji gospodarczych.

Wydaje się, że tendencje zwiększania obszaru gospodarstw w ZSRR nie wpłyną już w najbliższych latach w większym stopniu na zmiany w strukturze agrarnej, że najprawdopodobniej nastąpi teraz pewna stabilizacja struktury agrarnej. Można się nawet liczyć z tym, że na terenach ziem nowych, w miarę rozwijania się kampanii osiedleńczej, przeciętny obszar sowchozów i kołchozów zmniejszy się.

Nie wydaje się, aby reorganizacja MTS i przekazanie kołchozom odpłatnie traktorów i maszyn wpłynęła na zwiększenie przeciętnej wielkości gospodarstwa kołchozowego, chociaż w poszczególnych rejonach i takie zmiany nie są wykluczone.

W sumie zmiany modelowe w rolnictwie ZSRR poszły bardzo daleko i stwarzają lepsze warunki dla rozwoju gospodarki rolnej. Jest to poważny rezultat nowej polityki rolnej.

ВЛАДИСЛАВ МИСЮНА
Комиссия Планирования при Совете Министров
Варшава

НОВОЕ НАПРАВЛЕНИЕ В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПОЛИТИКЕ СССР

Содержание

В первой части статьи автор критически обсуждает аграрную политику СССР до 1953 года на фоне тогдашнего экономического положения. Затем, обосновываясь на статистическом материале, излагает

очередные перемены в области аграрной политики и организации сельского хозяйства в СССР начиная с 1953 года, а также обсуждает первые результаты начинаний правительства СССР за этот период.

WŁADYSŁAW MISIUNA
Planning Committee
of the Council of Ministers
Warsaw

NEW TRENDS IN THE AGRICULTURAL POLICIES OF THE USSR

Summary

The first part of the article is devoted to a critical discussion of the agrarian policy of the Soviet Union up to 1953 on the background of the then current economical situation. This is followed by presenting consecutive changes in USSR agrarian policies and agricultural organization since 1953 on the basis of statistical material. The first results of the efforts of the USSR Government in this respect are also discussed.

*

* *